

Steun voor weeskinderen

Handreikingen voor gemeenten, wijkteam/CJG en bondgenoot

Inhoud

Inleiding	3	➤
Netwerkschema	4	➤
Belangrijke uitgangspunten	5	➤
Themagebieden steun voor kind	5	➤
Checklist gemeente	6	➤
Checklist wijkteam/CJG/anders	7	➤
Checklist bondgenoot	9	➤
Aanbevelingen voor vervolg	10	➤
Bronnen	10	➤
Colofon	11	➤

Inleiding

Cijfers weeskinderen

In Nederland worden jaarlijks ruim 6000 kinderen wees doordat ze een of beide ouders verliezen (CBS, 2013 ☺). Er zijn in ons land bij elkaar ongeveer 34.000 minderjarigen die een van hun ouders verloren en 330 van wie beide ouders overleden zijn. Het komt echter ook voor dat een vader of moeder onbekend is en dat de bekende ouder overlijdt. Volgens de wet is het achtergebleven kind dan ook een wees. Het totaal aantal minderjarige wezen zonder beide ouders volgens deze definitie is ongeveer 1200. Daarnaast zijn er jongeren die door verlating achterblijven en verweesd raken.

Recht op de juiste steun

Op basis van het VN-kinderrechtenverdrag, hebben al deze kinderen recht op steun. Bij het overlijden van beide ouders wordt door de rechtbank aan het minderjarige kind een voogd toegewezen, al dan niet op basis van een testament (www.rijksoverheid.nl ☺). Uit interviews met volwassen (half)weeskinderen en experts (colofon ☺) blijkt dat (half)weeskinderen daarnaast veel behoefte hebben aan:

- een maatje of bondgenoot speciaal voor hen, die steun kan bieden bij verschillende thema's;
- een financieel expert die vanuit hun belang mee kan kijken bij bijvoorbeeld de erfenis;
- steun die doorloopt tot na het 18^e jaar;
- gehoord worden bij de keuze voor een voogd en/of woonplek.

Steun voor een (half)weeskind hoeft dus niet vanzelfsprekend gespecialiseerde hulp te zijn. Sterker nog, de meeste van deze kinderen blijken de veerkracht te hebben om op eigen kracht en met steun en hulp uit hun omgeving, om te gaan met hun verlies.

Een minderheid ontwikkelt echter wel ernstige psychische problemen waarbij professionele hulp noodzakelijk is. Dat kan te maken hebben met inschattingen van de mensen om het kind heen. Uit onderzoek (Mariken Spuij en collega's, 2012; 2014 ☺) blijkt dat ouders/verzorgers niet altijd goed kunnen inschatten hoe het na een intense verlieservaring met het kind gaat. De impact kan worden onderschat, bijvoorbeeld doordat kinderen hun gemis uitermate goed weten te verbergen of omdat probleemgedragingen niet in verband worden gebracht met het verdriet. Het is van belang dat de nabije omgeving goed wordt ondersteund bij het herkennen van en handelen naar signalen. En dat bij inzet van professionele hulp tijdig wordt opgeschaald wanneer nodig, maar ook weer afgeschaald wanneer dit kan.

Gemeenten nemen de leiding

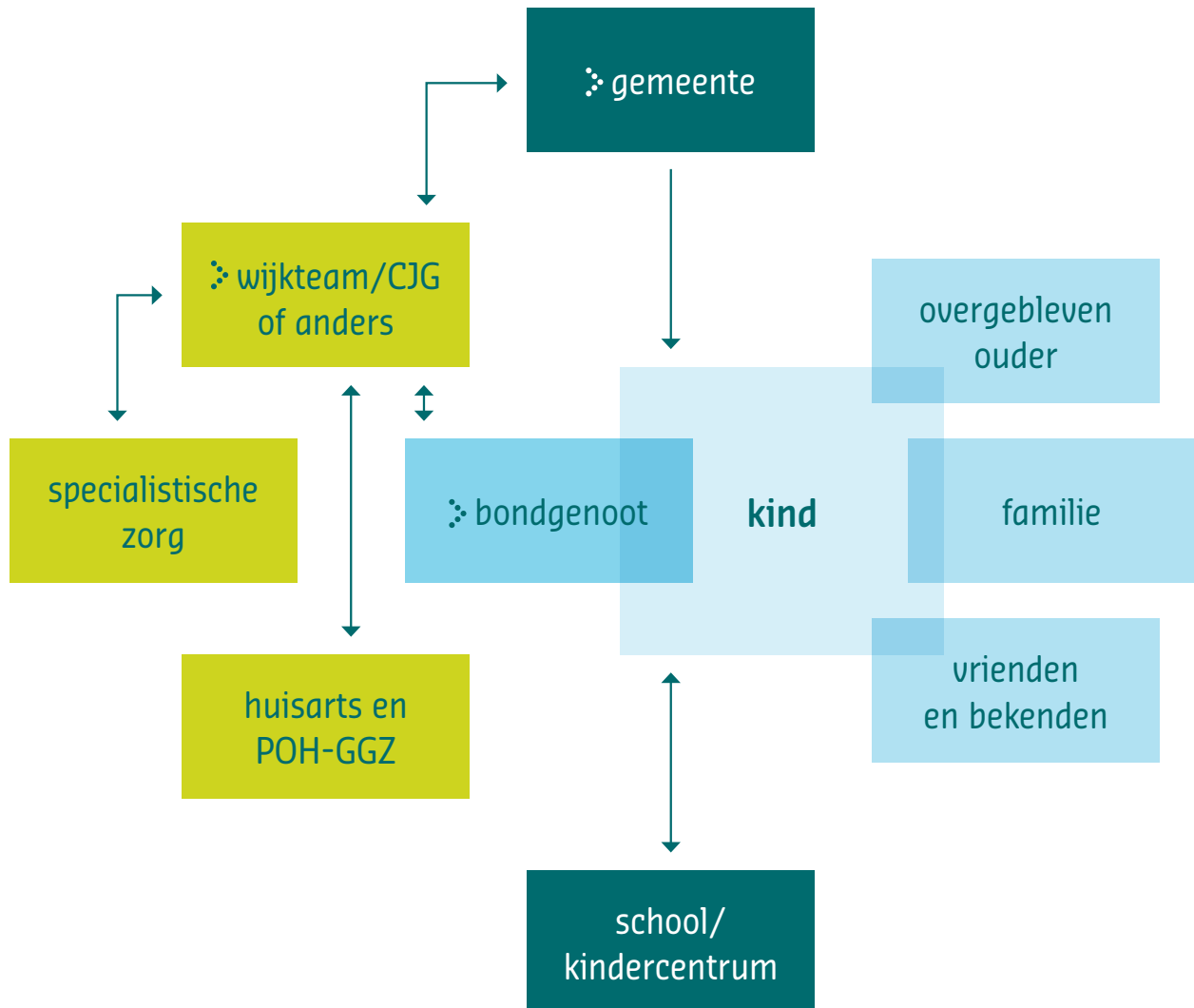
Hoe kan de gemeente zorgen dat deze kinderen de juiste, op hun behoefte afgestemde steun krijgen? Of dat nu lichte steun van mensen om hen heen of professionele hulp is, praktische of emotionele steun? In deze handreiking staat hoe de gemeente en de gemeentelijke [wijkteams/CJG's](#) ☺ (klik voor toelichting) de juiste steun kunnen organiseren. Door de transitie van de jeugdzorg valt deze taak sinds 1 januari 2015 onder verantwoordelijkheid van de gemeenten. Dit document bevat als houvast hierbij checklists voor gemeenten, wijkteams/CJG's en een zogenoemde 'bondgenoot' voor het kind (alle drie aanklikbaar in het [netwerkschema](#) ☺).

Proces en inhoud

De checklists helpen het proces in gang te zetten en zorgen er zo voor dat het kind de steun krijgt die nodig is. Voor de inhoud van die steun, zijn vervolgens ook handreikingen nodig: wat moeten betrokkenen weten, zeggen en doen om het kind goed te steunen? De [uitgangspunten](#) ☺ voor de inhoud van steun voor het kind, zijn opgenomen in dit document. Zie verder de [aanbevelingen](#) ☺ voor nader te ontwikkelen noodzakelijke praktische en inhoudelijke informatiewijzers voor (half)weeskind en netwerk.

Netwerkschema

Wijkteam, CJG of anders: het gaat om rechtstreeks toegankelijke professionals

Gemeenten zijn volgens de Jeugdwet vrij om de eerstelijns-, rechtstreeks toegankelijke zorg naar eigen inzicht in te richten. In veel gemeenten worden momenteel wijkteams opgezet, al dan niet specifiek gericht op jeugd en gezin. CJG's blijven in sommige gemeenten bestaan, en in andere verdwijnen ze. Of er nu een wijkteam is of niet, of een CJG of niet: voor een (half)weeskind is het van belang dat eerstelijns-, rechtstreeks toegankelijke professionals op de hoogte zijn van zijn of haar bestaan. Zodat zij op zoek kunnen naar een bondgenoot en snel de benodigde steun en hulp kunnen regelen. Waar in dit document wijkteam of CJG staat, kunnen afhankelijk van hoe het in een gemeente wordt geregeld, dan ook andere verbanden van samenwerkende eerstelijnsprofessionals worden ingevuld.

Belangrijke uitgangspunten bij steun aan weeskinderen

Algemeen

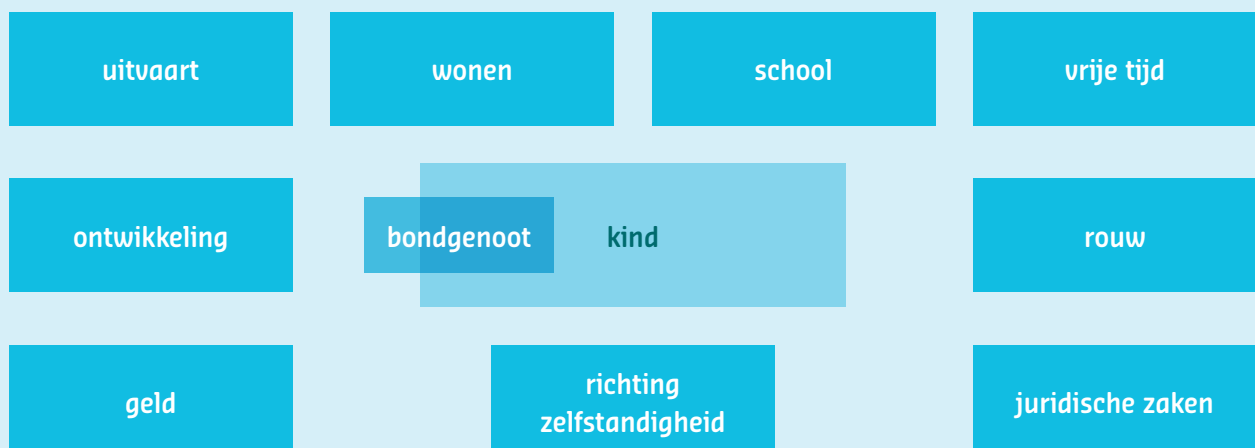
- Preventie door het sociaal vangnet staat voorop. Versterk het bestaande netwerk, of help het opbouwen als het netwerk niet volstaat, en voorzie betrokkenen van benodigde kennis om hun steunrol naar behoren uit te kunnen voeren.
- Sluit aan bij de eigen kracht en behoeften van het kind door naast het kind te gaan staan, mee te denken en niet voor het kind te denken, open te luisteren en te vragen waar het kind behoefte aan heeft. Neem bij dit laatste niet zomaar genoegen met 'weet niet' en/of 'het gaat goed hoor, doe!'.
- Wees transparant. Zeg wat je doet en doe wat je zegt, kom afspraken na en laat zien waar je mee bezig bent.
- Bied of regel steun op maat, houd daarbij de lijnen kort en houd een vinger aan de pols.

Specifiek

- Ieder kind gaat op zijn eigen manier om met rouw en verlies. Sommige kinderen zijn stil, andere boos en aan weer andere is niet zoveel te merken.
- Deze kinderen hebben behoefte aan een bondgenoot die er speciaal voor hen is en die een neutrale positie kan innemen ten opzichte van de (beoogde) voogd of pleegouder en andere betrokkenen.
- Geef een weeskind een belangrijke stem bij het kiezen voor een voogd of pleegouder en daaraan gekoppeld de woonplek. Een goede match is essentieel.
- Ga niet op voorhand problematiseren, maar houd er tegelijkertijd rekening mee dat kinderen na ongeveer 6-9 maanden na het overlijden van hun ouder(s) rouwgerelateerde problemen kunnen ontwikkelen die doorgaans niet vanzelf overgaan. Organiseer hulp gericht op het verwerkingsproces dus niet te vroeg, maar ook niet te laat!
- Betrek bij financiële zaken zo mogelijk een expert die mee kan denken vanuit het belang van het kind.
- Monitoring is belangrijk: check regelmatig of het kind de steun krijgt waaraan hij of zij behoefte heeft.
- De behoefte aan steun houdt niet ineens op bij 18 jaar. De periode van 18 tot 23 jaar is een belangrijke periode om te begeleiden naar jongvolwassenheid.

Themagebieden steun voor kind

Checklist gemeente

Als een kind in de gemeente (half)wees wordt, heeft dat veel impact. Op het kind zelf, de eventuele overgebleven ouder, op het netwerk van familie, burens, bekenden en vrienden, school, in de klas et cetera. Hoe kan de gemeente bijdragen aan een proces waarbij deze kinderen vanuit het informele en formele netwerk passende steun krijgen? Waarover gaat de gemeente in gesprek met het wijkteam/CJG, als onderdeel van het formele netwerk van het kind? En wat kan de gemeente zelf betekenen? Hieronder de belangrijkste aandachtspunten en stappen voor de gemeente op een rij.

Melding regelen

- Zorg dat vanuit de gemeentelijke Basisregistratie Personen (BRP) direct een melding komt bij een aangewezen ambtenaar als een ouder van een minderjarig kind is overleden, bijvoorbeeld een ambtenaar welzijn.
- Zorg dat deze ambtenaar iemand van het wijkteam/CJG, zoals een maatschappelijk werker of jeugdverpleegkundige, direct op de hoogte stelt. De gemeente mag op basis van de Wet basisregistratie personen, gegevens uit de BRP gebruiken voor het uitvoeren van gemeentelijke taken.
- Laat op basis van de BRP uitzoeken hoeveel minderjarige kinderen zonder een of beide ouders er zijn binnen de gemeente, houd deze cijfers jaarlijks bij en geef ze door aan de aangewezen ambtenaar om te zorgen dat er geen kinderen gemist worden.

Het wijkteam/CJG betrekken en faciliteren

- Ga in overleg met het wijkteam/CJG om te bespreken welke rol zij kunnen spelen voor (half)wezen:
 - contact opnemen met kind;
 - een bondgenoot zoeken voor het kind en deze bondgenoot ondersteunen;
 - gewenste aanvullende steun organiseren of daarnaar doorverwijzen;
 - met gepaste regelmaat monitoren of het kind de gewenste steun krijgt;
 - specifiek naar de (beoogde) voogd of pleegouder: informatie en steun bieden.

(Zie verder [wijkteam/CJG](#) en [bondgenoot](#)).

- Maak afspraken met het wijkteam/CJG over (financiering van):
 - de rol van het wijkteam/CJG en de bondgenoot;
 - de benodigde steun die het wijkteam/CJG organiseert;
 - eventuele kennis/bijscholing die nodig is om de rol ten opzichte van het kind, bondgenoot en voogd/pleegouder goed te vervullen.
- Zorg voor een uitgebreide sociale kaart voor het wijkteam/CJG m.b.t. mogelijke steun én gespecialiseerde hulp voor weeskinderen. Van belang hierbij is zoveel mogelijk wetenschappelijk onderbouwde steun en hulp op te nemen (zie bijvoorbeeld www.ambulatorium.nu).

Praktische en financiële steun bieden

- Laat het wijkteam/CJG weten dat de gemeente steun kan bieden bij het aanvragen van een wezenuitkering, en wie daarvoor contactpersoon is.
- Bied het wijkteam/CJG een overzicht van de mogelijkheden voor het aanvragen van aanvullende financiële steun voor deze kinderen. Denk bij het maken van dit overzicht aan:
 - alle gemeentelijke financiële steunmogelijkheden;
 - het [Jeugdsportfonds](#);
 - www.nibud.nl;
 - fondsen als www.kinderhulp.nl.
- Zoek uit of en hoe de gemeente financieel maatwerk kan bieden aan de voogd als er geen sprake is van pleegzorgvergoeding (zie ook [wijkteam/CJG](#)).
- Wijs de burgemeester of een wethouder aan om het wijkteam/CJG te ondersteunen in (harde) onderhandeling met de woningcorporatie op het moment dat een jongere (vanaf ongeveer 17 jaar) in het ouderlijk huurhuis wil blijven wonen.

Checklist wijkteam/CJG/anders ☺

Het wijkteam/CJG is gespitst op het aanboren en versterken van de eigen kracht van kinderen en volwassenen in de wijk. In de wijk heeft het wijkteam/CJG vanuit preventief oogpunt een verbindende rol; het is goed in staat om mensen die steun nodig hebben en mensen die steun kunnen bieden bij elkaar te brengen. Als een kind uit de wijk een of beide ouders verliest, kan iemand van het wijkteam/CJG, bijvoorbeeld een maatschappelijk werker of pedagoog/jeugdverpleegkundige, dan ook bij uitstek de rol hebben om een bondgenoot voor het kind te zoeken, en deze bondgenoot op alle fronten bij te staan. Ook naar een overgebleven ouder, de beoogde voogd of pleegouder kan het wijkteam/CJG een informatieve en steunende rol hebben.

Belangrijke stappen en aandachtspunten voor het wijkteam/CJG zijn hieronder opgesomd. Gestart wordt bij het moment dat een kind (half)wees is geworden en dit bij het wijkteam/CJG is gemeld door de gemeente. Als het wijkteam/CJG reeds eerder weet dat een kind uit de wijk (half)wees zal worden (bijvoorbeeld bij terminale ziekte), kan zij overwegen deze stappen al eerder te zetten.

Rol ten opzichte van het kind

- Contact opnemen met het kind om te kijken of het kind behoefte heeft aan een bondgenoot en wie dit zou kunnen zijn (zie verder [bondgenoot ☺](#)). Uitleggen wat de meerwaarde kan zijn van een bondgenoot: iemand die naast het kind gaat staan als vertrouwenspersoon.
Als er op dat moment bij het kind geen directe behoefte is, laat dan regelmatig weten dat de optie tot het inzetten van een bondgenoot blijft bestaan.
- Een afspraak maken voor het eerste inhoudelijke gesprek. Afhankelijk van wat het kind wil, kan dit gesprek gevoerd worden met alleen het kind, alleen de bondgenoot (die het kind later weer informeert) of beiden.
- In dit eerste gesprek kan aan de orde komen hoe het momenteel gaat, hoe het netwerk eruitziet, waar het kind de eerste tijd verblijft en eventueel de uitvaart.
- In het contact met het kind is het van belang om rekening te houden met:
 - of het kind een of beide ouders heeft verloren. Als het kind een ouder nog heeft, kan je het gesprek naar wens alleen met het kind alleen, of met de overgebleven ouder en het kind samen voeren;
 - of het om plotseling overlijden gaat door ongeval of iets anders, zelfdoding of overlijden na ziekte. Dit is belangrijk voor de manier waarop je het kind benadert;
 - of de dood van de ouders voorzien was. Vraag dan welke steun er al is geweest en nog is, en wat al over voogdij is afgesproken;
 - of het gaat om een of meer kinderen in het gezin. Alle kinderen in het gezin hebben recht op ondersteuning en op de vraag aan welke steun zij behoefte hebben;
 - het communiceren met kinderen van verschillende leeftijden. Al met zeer jonge kinderen kun je spelenderwijs communiceren. Bijvoorbeeld over wat ze denken en voelen. Kinderen vanaf 7 jaar kunnen al goed aangeven wat hen motiveert, perspectief nemen en meebeslissen. Hoe ouder een kind, hoe langer en diepgaander de gesprekken kunnen zijn;
 - of er, naast de bondgenoot, nog iemand uit het netwerk aanwezig moet zijn. Uitgangspunt is dat het kind centraal staat in het gesprek. Afhankelijk van leeftijd en omstandigheden kan het gewenst zijn dat bijvoorbeeld de overgebleven ouder, de (beoogde) voogd of iemand anders uit het netwerk bij het gesprek aanwezig is.

Rol ten opzichte van de bondgenoot

- Met de beoogde bondgenoot overleggen wat zijn of haar rol kan zijn voor het kind en hem of haar zo snel mogelijk in contact brengen met het kind.
- De bondgenoot ondersteunen in zijn of haar rol ten opzichte van het kind; vraagbaak zijn voor bondgenoot. Zoals de bondgenoot naast het kind staat, zo staat het wijkteam/CJG naast de bondgenoot.

Rol ten opzichte van de overgebleven ouder/voogd/pleegouder

- Probeer het gesprek aan te gaan met de overgebleven ouder als die er is, of met de (beoogde) voogd/pleegouder. De bondgenoot is er speciaal voor het kind. Het wijkteam/CJG kan er zijn voor de overgebleven ouder/(beoogde) voogd of pleegouder en ook voor hen de gewenste steun regelen.
- Informeer de beoogd voogd over pleegzorg. Pleegzorg in vrijwillig kader is mogelijk een betere optie. De gemeente beslist of ze hier toestemming voor geeft (een 'verleningsbeslissing' afgeeft). Voorwaarde voor inzet van pleegzorg is dat er een zorgvraag is. Daarna beoordeelt de pleegzorgorganisatie of deze persoon pleegouder kan worden. Is dit het geval, dan wordt een pleegcontract afgesloten en krijgt de pleegouder een [pleegvergoeding](#) 🎯.
- Ga zo nodig het gesprek aan met de beoogde voogd/pleegouder over het belang van een goede match tussen het kind en deze persoon. Als biologische ouders in het testament een voogd hebben aangewezen, is het van belang om te kijken of die persoon echt degene is die het kind wil als voogd of pleegouder. Er moet een klik zijn en het kind moet bij de voogd/pleegouder willen wonen. Kinderen blijven meestal het liefst in de eigen woonplaats wonen met het bestaande netwerk daar om hen heen. Het is in het belang van het kind om daar rekening mee te houden.

Checklist bondgenoot

Wie

Een bondgenoot is een volwassene die bereid en in staat is voor een lange periode (liefst tot het weeskind 23 jaar is geworden) zo nodig steun te bieden en/of te regelen op verschillende thema's. Het kind is leidend in de keuze wie zijn of haar bondgenoot wordt. Het is belangrijk dat er een klik is tussen kind en bondgenoot. Bij voorkeur is het iemand uit het bestaande informele netwerk, zoals een tante of oom, de buurvrouw of een vriend(in) van de overleden ouders. Indien deze persoon niet beschikbaar is, kan bijvoorbeeld een pedagoog of een kinder- of jongerencoach deze rol vervullen.

Rol

De bondgenoot heeft de rol van vertrouwenspersoon/belangenbehartiger die naast het kind gaat staan. Iemand bij wie het kind zich veilig, gehoord, gesteund en aangemoedigd voelt. De rol van een bondgenoot kan, afhankelijk van de behoefte van het kind, omvangrijk of beperkt zijn. Het ene kind heeft behoefte aan intensieve begeleiding en veel contact. Het andere kind heeft slechts incidenteel een vraag, waarna de bondgenoot weer op de achtergrond beschikbaar blijft. Als vertrouwenspersoon en belangenbehartiger blijft de bondgenoot altijd neutraal ten opzichte van het netwerk.

Thema's

Hieronder een overzicht van de thema's waarbij (half)weeskinderen mogelijk behoefte aan steun hebben (zie ook het [schema](#)):

- uitvaart;
- wonen op korte en lange termijn;
- geld: inkomen, rekeningen, vaste lasten;
- juridische zaken (o.a. erfenis), rechten, plichten, papierwerk;
- sociale, cognitieve en emotionele ontwikkeling;
- rouwen;
- school;
- vrijetijdsbesteding (ook waar en hoe breng je het weekend, vakanties en feestdagen door);
- richting jongvolwassenheid/zelfstandigheid.

Vaardigheden

Hoe groter de rol van een bondgenoot op basis van de behoefte van het kind is, hoe belangrijker de volgende vaardigheden zijn (uiteraard met steun van het [wijkteam/CJG](#) op de achtergrond):

- communiceren met kinderen in verschillende leeftijdsfasen;
- zo nodig communiceren met andere betrokkenen in het netwerk van het kind (zoals de overgebleven ouder, voogd, of leerkracht);
- inzicht in de normale ontwikkeling van kinderen;
- verder kijken dan de korte termijn.

Handreikingen

- Na het eerste gesprek is in vervolgesprekken de drietrapp signaleren, faciliteren en eigen kracht versterken een eenvoudig handvat. De bondgenoot signaleert wat de vraag of behoefte van het kind is, faciliteert wat nodig is (niet meer, niet minder) en focust daarna op het versterken van de eigen kracht van het kind. Door niet alles uit handen te nemen maar er wel als vangnet te zijn, krijgt het kind de kans een verantwoordelijke, zelfstandige, gezonde volwassene te worden.
- Als het kind vragen of behoeften heeft waar de bondgenoot zelf geen antwoord op heeft, legt de bondgenoot dit neer bij het [wijkteam/CJG](#). Het is belangrijk dat de bondgenoot bewaakt waar de grenzen van zijn of haar eigen kunnen liggen, ook om deze rol goed vol te kunnen houden.
- Het wijkteam/CJG neemt zelf met passende regelmaat contact op met de bondgenoot om te bespreken of het kind de steun krijgt die nodig is en hoe het de bondgenoot vergaat in zijn of haar rol voor het kind.

Aanbevelingen voor vervolg

De checklists helpen gemeenten, wijkteams/CJG's en de bondgenoot om te zorgen dat het proces in gang wordt gezet, dát kinderen steun krijgen. Maar wát is het juiste antwoord op vragen en behoeften van (half)weeskinderen? Hoe kan de bondgenoot daar goed op ingaan? En waar haalt het wijkteam/CJG de kennis vandaan om de bondgenoot goed te ondersteunen en de juiste steun voor het kind te regelen?

Daarvoor is veel kennis en informatie nodig die op dit moment op veel verschillende plekken en soms moeilijk te vinden zijn. Dit zorgt ervoor dat (half)weeskinderen en hun netwerk in alle individuele gevallen steeds weer dezelfde zoektocht moeten afleggen, en vaak geen eenduidige antwoorden vinden.

Om deze reden zijn betrokken experts/coauteurs van deze publicatie ([colofon](#) ✎), voornemens financiering te zoeken voor de ontwikkeling van een mobiele app. In deze applicatie wordt noodzakelijke informatie op alle genoemde thema's in dit [schema](#) ✎ bij elkaar gebracht. Voor zowel weeskinderen als hun formele en informele netwerk. In de app worden ook vele links naar relevante websites en instellingen opgenomen. Behalve via een app kan er ook online informatie beschikbaar komen.

Bronnen

CBS (2013) *Jaarlijks verliezen ruim 6 duizend minderjarige kinderen een of beide ouders* ✎

Zie ook: www.nji.nl/Overlijden-ouder-Achtergronden-Cijfers ✎

Spuij e.a. (2012) aangehaald in: Spuij, Mariken (2014). Proefschrift *Prolonged grief in children and adolescents. Assessment, correlates, and treatment* ✎. Universiteit Utrecht.

Colofon

© 2015 Nederlands Jeugdinstituut

Deze publicatie kwam tot stand in opdracht van het ministerie van VWS.

Auteurs NJi

Ingrid Ligtermoet, Mieke Vergeer, Krista Okma

Coauteurs

Jojanneke van den Bosch, www.weeswijzer.nu ✎

Daan Westerink, www.daanwesterink.nl ✎

Mariken Spuij, www.marikenspuij.nl ✎

Henriëtte Doosje, www.buronazorg.nl ✎

Marjo Van Anholt - Carels, www.twinkelcoachenco.nl ✎

Tineke Kleinhuis

Deze publicatie kwam mede tot stand met dank aan:

Leden focusgroep:

- De coauteurs
- Nicole Burgers
- Riet Fiddelaers, www.rietfiddelaers.nl ✎

Interviews/gesprekken met:

- De coauteurs
- Monica Beerens
- Marja Cozijn
- Anjet van Dijken, www.brussenboek.nl ✎
- Corinne Verheule, www.adoptie.nl ✎
- Petra van Rij, www.dejongeweduwe.nl ✎

Nederlands
Jeugd
instituut

Nederlands Jeugdinstituut

Catharijnesingel 47

Postbus 19221

3501 DE Utrecht

T. (030) 230 63 44

www.nji.nl
